

Др Немања Девих*

Научни сарадник

Др Бојан Димитријевић**

Научни саветник

Институт за савремену историју, Београд

МИЛАН КАЛАБИЋ: ОД РАТНИКА ЗА СТАРУ СРБИЈУ ДО РАВНОГОРЦА

Апстракт: Породица Калабић имала је истакнуту улогу у националном покрету отпора у Србији у Другом светском рату; њена судбина дуго је привлачила пажњу различитих истраживача, да би тек у новије време постала и предмет научних истраживања. Чланак представља биографски осврт на личност Милана Калабића, једног од истакнутих бораца за ослобођење и уједињење 1912–1918, а онда и националног покрета отпора из устанка 1941, који је крајем 1942. због своје активности био ухапшен и убијен од немачког окупатора. Његова биографија из Другог светског рата у овом чланку је допуњена новим истраживањима које осветљавају његову ратну биографију из времена службе у Српској војсци током Првог светског рата, као и из међуратне службе у југословенској жандармерији, са посебним освртом на неколико Калабићевих јавних афера. Посебно се издваја његово учешће у ратним операцијама, а потом и служба у Јужној Србији. Чланак је написан на основу архивске грађе из неколико архива, као и коришћењем објављених сећања и литературе.

Кључне речи: Краљевина Југославија, добровољци, Први светски рат, жандармерија, Други светски рат, окупирана Србија, Милан Калабић, генерал Милан Недић, генерал Драгољуб Дража Михаиловић, устанак 1941, СДС, ЈВУО

*

Милан Калабић се родио 12. октобра 1886. у српском селу Подновље, срез Дервента, од оца Николе и мајке Томаније. Како пише савременик, „село Подновље лежи у равници; с једне стране ограђено је реком Босном, а са осталих китњастим венцем планине Вучјак“.¹ Породица Калабић, старином из Дробњака из Старе Херцеговине², гајила

* nemanjadic4@gmail.com

** bojands1@gmail.com

¹ *Књига о Дражи*, уредио Радоје Л. Кнежевић, свеска друга 1944-1946, Виндзор, Канада, 1956, 247.

² Душко Матић, Живко Тадић, *Монографија Новог Града*, Нови Град 1983, 16; Марко Вујачић, *Знаменити црногорски и херцеговачки јунаци*, књига 3, Подгорица,

је традиције српског интегрализма и генерацијама се борила за ослобођење и уједињење српског народа у једној отаџбини. Истраживач етнолошке прошлости овог дела Босне М. Филиповић забележио је да је Миланов отац Никола Калабић из Подновља био човек изузетно динамичног живота и необичне судбине за своје доба. Као млад добровољац, Калабић старији је ратовао у руско-турском рату 1876–1878, да би се по његовом окончању настанио у Бугарској и тамо формирао породицу. Међутим, после неколико година оставио је жену и кћер и вратио се у Босну, где је започео посао (као трговац) и поново се оженио. У браку са земљакињом Томанијом Богдановић имао је синове Владимира и Милана и кћери Даринку и Кристу.³

Милан Калабић је такође од ране младости био усмерен и оријентисан у духу српског интегрализма; како је његова снаха касније описала, био је „Србенда из Босне“.⁴ Међутим, запослио се у аустроугарској жандармерији. Оженио се млад (са 19 година), сходно времену у ком је живео, и са супругом Јоком Ружојчић добио сина Николу (рођ. 1906) и кћер Ангелину (рођену 1912). Упечатљиво је да је сину дао очево име.⁵

Аустроугарска анексија Босне и Херцеговине, репресивна политика према српским националистима, а поготово почетак српских националних интеграција снажно су утицали на младог Милана Калабића. Он се управо у то време, од октобра 1908. до јула 1912. налазио на служби у Будимпешти, да би под недовољно расветљеним околностима онда пребегао у Краљевину Србију, која се управо спремала за Први балкански рат. У њему ће и Калабић узети учешћа.⁶

Милан Калабић у ратовима за ослобођење и уједињење 1912–1918. године

Убрзо по преласку на српску територију 1912, Милан Калабић је приступио српској војсци, тачније четничком одреду мајора Војислава Танкосића. О овом делу његове ратничке биографије немамо много сачуваних детаља. Познато је да је у првим борбама ове јединице рањен у ногу, и то октобра 1912. на караули Васиљевац код Подујева, где је са групом добровољаца јуришао на утврђени непријатељски положај. Одмах пошто се опоравио, вратио се у строј. После Арнаута и Турака, ратује и

1990, 477; Стојан Караџић, *Дробњак, породице у Дробњаку и њихово поријекло*, Београд, 1997, 619.

³ Миленко Филиповић, *Прилози етнолошком познавању североисточне Босне*, Сарајево, 1969, 83.

⁴ Горан Лазовић, „Борка Калабић: плачем кад нико не види“, *Погледи*, 1. 11. 1991.

⁵ Историјски архив Београда (даље: ИАБ), Управа Града Београда (УГБ), *Картотека житеља града Београда и Земуна*.

⁶ Војни архив (ВА), Досијеи персоналних података официра Краљевине Југославије (ДПП), 1-10-14 (досије Милана Калабића).

са Бугарима, а за држање у Брегалничкој бици одликован је сребрном медаљом за храброст. На Дукату (у августу 1913) је још једном рањен; док је у претходном рату био погођен у леву, тада је рањен у десну ногу. Упркос свему, непосредно после завршетка ратних дејстава налазимо га ангажованог и у гушењу арнаутске побуне која је 1913. букнула у западној Македонији. Децембра 1913. примљен је на службу у српску војску и постављен за четног наредника у 11. пешадијском пуку „Карађорђе“ у Битољу.⁷

Само неколико месеци преостало је да проживи у миру, јер је већ у јулу 1914. избио Велики рат. Од 1914. Калабић се налазио у саставу 16. пешадијског пука, названим Брегалнички пошто је био попуњен регрутима из Старе Србије (Штипски, Кочански, Велешки и Битољски војни округ). Пуком састављеном од четири батаљона командовао је пуковник Данило Калафатовић. Милан Калабић се у овој јединици налазио на дужности четног наредника у 3. батаљону, који је био попуњен војницима са простора Велеса. Ова јединица била је најпре повучена у Крагујевац, да би после краће обуке, реорганизовања и мешања са мобилисаним Шумадинцима ушла у састав 11. пешадијског пука – и у августу 1914. упуњена на прву линију фронта у Мачви.⁸ О ватреном крштењу војника сам Калабић је оставио више драгоцених детаља:

„6 (19) VIII 1914. год. командант мог батаљона наредио је моме командиру чете, да ја са шест војника кренем напред у даљно извиђање пред батаљоном; да дођем у додир са непријатељем; откријем његову намеру и јачину и по могућству да заробимо ког непријатељског војника.

Затражио сам добровољно ко жели да иде од војника из мог вода. Скоро сви регрути јавили су се и молили ме, да их са собом узем. На брзу руку изабрао сам четири од регрута и два стара искусна ратника. [...] Патрола је извиђала терен у правцу непријатеља кроз терен, који је био већим делом покривен кукурузом и шљивицима. Дошавши у село Риђаке, опрезно наступајући кроз кукурузе поред великог шљивара, регрут Бешировић опазио је у шљивару аустријску патролу од 3 пешака. Два под шљивом седе, једу набране шљиве, док трећи на шљиви осматра пред собом и једе шљиве. Извести ме показујући прстом где су. Не чекајући моје даље наређење, сва четири регрута, као по команди, сагнувши се поред плота трчећи на прстима, зађоше с леђа непријатељској патроли, док ја са овом двојицом заузесмо места ако се буду одупрли мојој патроли или бегали, да гађамо сваки по једног. Неопажено пришли су на 10 до

⁷ Исто.

⁸ Споменица, 20-годишњица првих регрута Јужне Србије 1914–1934, Скопље, 1934, 74–77.

15 корака Аустријанцима с леђа, одакле се нису надали изненађењу. На једногласни узвик: ‘Предај се!’ непријатељска два војника скоче на ноге да зграбе пушке, али видеше да нема куд одбацише од себе пушке и рекоше: ‘Предајемо се.’ Трећи војник, који је био на шљиви, на повик на предају наших војника, скочио је са шљиве на земљу са пушком и кроз честак побеже. За њим у стопу појури Борис, достиже га на самој огради и са кундаком стропшта га на земљу и одузевши му пушку, дотерао га оној двојици, који су код нас седели. Слатко смејући се овој трки запитасмо непријатељског војника зашто бега, кад види да је изненађен и да је могао лудо да погине од нас [...] одговори: ‘Да се спасем од ропства, јер ви Срби заробљеницима вадите очи, сечете уши, тако нам предају наше старешине, зато се не смемо да предајемо.’ Зачудио се је кад је видео своја два друга где међу нама седе, пуше цигаре које смо им дали. [...] И тако смо наше прве заробљенике довели у чету, који су нам пружили лепе податке о својој јачини на поседнутом положају у селу Церовцу. Тај дан су Аустријанци скупо платили и добили заслужену лекцију.“⁹

Надаље, Милан Калабић се истакао у низу борби током одбране Србије 1914. године. Из његових исказа види се да се са својим војницима посебно усмерио на хватање „живих језика“. Оно што је посебно интересантно у његовим објављеним ратним сећањима је да по имену помиње већи број сабораца из Јужне Србије, који су се истакли у борбама српске војске. Током исте године Калабић са деловима свог 11. пешадијског пука учествује и у контраофанзиви српске војске у Срему. Затим, од јесени 1915, дели судбину војске у повлачењу. Иако је то можда представљао и најдраматичнији период његовог ратовања, о повлачењу преко Албаније нисмо пронашли података и оно се може реконструисати тек по питању хронологије и правца кретања јединице. Тада се Милан Калабић према постојећим изворима већ налазио у чину потпоручника.¹⁰ После кратког опоравка на Крфу, Калабић од 1916. учествује у борбама на Солунском фронту. У међувремену је рађаван три пута: септембра 1914. у лево ребро у Причиновићу у Мачви, у новембру 1914. кроз обе ноге у селу Бељина на Космају, а онда и у руку у априлу 1918. на Ветернику, на Солунском фронту. Тако је Милан Калабић у ослободилачким ратовима Србије рађаван укупно пет пута!¹¹

На његове исказе надовезују се и успомене његовог саборца, наредника Миладина Савића. У тексту објављеном у листу „Правда“ септембра 1939. сазнајемо да се Милан Калабић борио на Солунском фронту у саставу 1. чете 1. батаљона 11. пешадијског пука Шумадијске дивизије. Савић је

⁹ Исто, 78-79.

¹⁰ Исто, 79-82;

¹¹ ВА, ДПП, 1-10-14.

описао борбу на Шупљој стени на источном Ветернику, априла 1918, где је Калабић водио у напад једно јуришно одељење. Савић га оцењује као „необично храброг и одлучног“ официра, који је у тој борби био контузован од експлозије непријатељске хаубичке гранате. „За његово су име већ поодавно знали непријатељски војници. Где се јуришни одред потпоручника г. Калабића појави, ту се непријатељ не задржава.“ За успех и јунаштво у тој борби и Савић и контузовани Калабић били су одликовани највишим орденом, Карађорђевог звездом са мачевима.¹² Али о борбама за пробој Солунског фронта, не величајући себе и чак не помињући своју улогу, писао је 1934. и сам Милан Калабић, тада капетан српске војске. Акцент је стављао на јунаштво свог војника Ристе Глигоровића, Јужносрбијанца:

„На дан пробоја Солунског фронта 1918. год. на положају Ветерник на зв. Месту Два градића, где сам са јуришним водом нападао, при ускакању у бугарски ров друге линије Риста је од бугарске брдске гранате са Ковела тешко рањен у груди. Пришао сам му стегавши му руку, честитао му сретну рану, рекавши: Ристо, твојим грудима отворио си врата Отаџбини. И ако тешко рањен у груди борећи се између живота и смрти казао ми је: ‘Г. Потпоручниче, у Отаџбини за коју сам живот дао поздравите ми оца, жену и сина од две године, они су у Неготину на Вардару. За њихову слободу и за Краља дао сам свој живот’. Обећао сам му, да ћу му жељу испунити, што ми се до сада није дала прилика, те овом приликом то чиним.“¹³

Калабић је после безмало седмогодишњег ратовања и ношења униформе демобилисан тек у марту 1919. године. На једној послератној фотографији види се да је поседовао чак 10 одликовања, међу којима се поред Карађорђевог звезде издвајају и два ордена Белог орла, три медаље (сребрне и златне) за храброст, више ратних споменица. Врхунско признање за ратни допринос било је и одликовање Калабића (1918) француском легијом части четвртог степена.¹⁴ Изгледа да је тада успео да дође и до свог завичаја у Босни и у Подновљу, после толико времена, посети породицу и већ поодраслу децу. Напустио је село 1912. као издајник империје чију је службу напустио, а враћао се 1919. као српски ратни херој. Међутим, рат се са његовом породицом сурово поиграо.

Откад је отишао, Милан се водио као нестао, а до Подновља је негде на почетку Првог светског рата дошла вест и да је погинуо. После неког времена самохрана мајка Николе и Ангелине, Јока Калабић, ступила је у емотивну везу са Николом Продановићем. Из њихове љубави родио се 1916. син Недељко. Но када је до окупационих власти у Босни дошла вест да је

¹² *Правда*, 1. 10. 1939.

¹³ *Споменица*, 83.

¹⁴ ВА, ДПП, 1-10-14.

Милан ипак жив и у редовима српске војске, његова породица била је по казни интернирана у Арад. У злогласном логору Јока је провела остатак рата са све троје деце. Када је коначно дошло до сусрета супружника, настао је породични раскол типичан за књижевна дела са ратном тематиком. Брак Милана и Јоке је пропао, а породица се поделила: син је привремено отишао са оцем у Србију, док је мајка остала у Босни са кћерком и сином из другог брака.¹⁵

Милан Калабић је убрзо после рата (од 1920) ступио у жандармерију. Према расположивим подацима, у мирнодопском периоду имао је већи број премештаја и прекоманди и службовао широм нове државе, од Битоља до Бихаћа. Као пешадијски поручник јуна 1920. постављен је на дужност водника 6. вода 2. чете 1. батаљона 2. жандармеријске бригаде. Као капетан друге класе био је водник 1. вода Битољске жандармеријске чете; тада се вратио у овај град у Јужној Србији где је започео живот пред Први светски рат. Сачувана је и његова заклетва, положена у Битољу 16. октобра 1921: „Ја Милан Н. Калабић заклињем се Богом свемогућим, да ћу Врховном заповеднику све земаљске оружане силе, Краљу Срба, Хрвата и Словенаца Александру свагда и у свима приликама бити веран, свом душом одан и послушан, да ћу заповести свију претпостављених ми старешина слушати и верно извршавати, да ћу Краља и Отаџбину јуначки бранити, и војничку заставу нигда нећу изневерити. Тако ми Бог помогао.“ У јуну 1922. Калабић је премештен за командира тзв. Плевљанске жандармеријске чете. После Пљеваља, 1922–1924. поново као командир жандармеријске чете, службује у Никшићу, а једно време и на Цетињу (команда 5. жандармеријског пука). У априлу 1924. прелази за командира у Пећ, а два месеца касније бива повучен у штаб 6. пука. Као капетан прве класе био је од следеће године на служби у штабу 3. жандармеријског пука. Марта 1928. постављен је за командира Бихаћске жандармеријске чете, а у септембру исте године послат на службу у штабу 6. жандармеријског пука. Међутим, убрзо после тога, Милан Калабић бива пензионисан (наредбом од 6. марта 1929. године), и преведен у резерву.¹⁶

Милан Калабић у послератном периоду: од ратника до изгредника

Разлог за честе промене пребивалишта и, напослетку, прекид каријере Милана Калабића, били су преступи у његовој служби, пре свега прекомерна сила коју је користио у обрачуну са онима који су били окарактерисани

¹⁵ *Забрањени очеви у исповестима своје деце*, приредио Милослав Самарџић, Крагујевац, 2003, 285.

¹⁶ ВА, ДПП, 1-10-14; *Службени војни лист* 30. 6. 1920, 1085–1086; 5. 7. 1922, 1273–1274; 14. 3. 1924, 583–584, 1245–1246; 10. 3. 1928, 363–364; 21. 9. 1928, 1701–1702; 8. 3. 1929, 385–386.

као државни непријатељи. Извори не говоре да се на тај начин понашао за време службе у Јужној Србији, али је од тренутка када је прешао у Црну Гору, иначе постојбину Калабића, почео сурово да гони противнике уједињења и династије. Према сећању које је остало сачувано у породици Калабић, у једној таквој прилици је чак, гонећи комите-зеленаше у Црној Гори, обесио хоцу, њиховог јатака о дрво; тек пошто је његова породица проказала тражене, пустио га је и поштедео му живот у последњем моменту.¹⁷ Ипак, непосредан повод за пензионисање било је суђење за убиство Шћепана Мијушковића, бившег официра Црногорске војске и противника уједињења Црне Горе са Србијом. У новинама је истакнуто да је Мијушковић био мајор црногорске војске и „један од великих јунака и племенских првака“. Интересантно, и он и Калабић борили су се на истој страни у Брегалничкој бици, обојица су били и носиоци Карађорђевог звезде. После рата, Мијушковић је одбио да приступи војсци Краљевства СХС и чак био један од организатора сепаратистичке Божићне побуне. Потом, две године провео је у затвору, па био пуштен на слободу. Изненада, оптужен да и даље помаже комите, поново је ухапшен фебруара 1924. године са групом присталица, рођака и братственика. У жандармеријској касарни у Никшићу, где је Милан Калабић у том тренутку био командир чете, Мијушковић је био изложен тортури од које је током ноћи преминуо, као и његов рођак (брат од стрица) Стеван. Калабић је са својим потчињенима из жандармеријске станице наводно изнео Шћепаново тело и бацао га у неку од јама на Требјеси. Мијушковић се затим водио као нестао, а тело му је пронађено тек два месеца касније. Тело његовог братственика Стевана нађено је три дана после убиства, остављено уз друм Никшић–Даниловград. Нестанак (а касније се показало убиство) Шћепана Мијушковића изазвао је велико узнемирење у Никшићу и околини. И комунистичка штампа злоупотребљавала је овај случај за пропаганду и мобилисање јавности по питању „великосрпског терора“ и „србијанске окупације Црне Горе“.¹⁸ Двдесетак дана после овог догађаја, Калабић је прекомандован на подручје Метохије. Међутим, сматрајући га одговорним за убиство, Мијушковићеви рођаци су се упутили на Косово и тамо поднели приватну тужбу против њега у срезу Дреничком. Тужба је била одбачена и чини се да је режим покушао да заташка овај случај, штитећи свог добровољца и официра. У народној скупштини се тим поводом у марту 1926. водила оштра полемика између министра унутрашњих послова Боже Максимовића и црногорског посланика Саве Вулетића, где је Вулетић директно оптужио режим да прикрива Калабића, док је министар тврдио да је он у притвору.¹⁹

¹⁷ *Забрањени очеви*, 286.

¹⁸ „Убиство Шћепана и Стевана Мијушковића пред судом“, *Пролетер*, новембар 1930.

¹⁹ Архив Југославије, *Стенографске белешке народне скупштине 1925-1926*, том 3, записник за 4. 3. 1926.

Судски процес је био омогућен тек после великог притиска јавности и Калабићевог ванредног пензионисања. На суђењу у Никшићу, које је започело тек 6. октобра 1930. године, чуло се о детаљима Мијушковићевог хапшења, мучењу раније окривљених и осталим појединостима овог догађаја. Истражни судија Томо Ђурашковић касније је дао оцену овог догађаја: „А тај Калабић је велики несрећник! Касније су многи покушавали да његовом злочину у Никшићу дају политичку боју. Кажем вам да ничег политичког ту није било. Радило се о обичном зликовцу који је све то чинио по својој вољи. Кад се, на примјер, оно вратио из Даниловграда и кад је у жандармеријској станици у Богетићима почео звјерско иживљавање над мајором Шћепаном, Стеваном, Ђолом и осталим, Калабић је био пијан. Послије се покушало да се та велика љага жандармерије – која је у то вријеме била изузетно јака – некако прикрије.“ Ђурашковић додаје још неке детаље значајне за реконструкцију овог дела Калабићеве биографије: „Калабић се према мени коректно понашао. Ислѣђивао сам га у једној судској просторији. Истина, морам признати да сам имао утисак да је био стопроцентно увјерен да никако не може отићи на робију, да га његови заштитници неће пустити. (...) Прије него што је почело суђење Калабићу било је повуци-потегни. Одважни председник суда у Никшићу, Михаиловић, који овамо бјеше дошао из Србије, два пута је позиван у Министарство правде у Београд. Одлучно им је тада казао: ‘Дајте нам Калабића да му судимо или га амнестирајте. Трећег рјешења ту не може бити!’“²⁰

Милан Калабић је осуђен на 18 година затвора и накнаду трошкова тужитељима. Међутим, после издржане две године на робији, Милан Калабић је помилован и пуштен на слободу, већ 1932. године. Надаље, живео је у Београду, најпре у једној мањој кући у предграђу Неимар (улица Хрвојева 25), а када је (1934) потписао текст за ратну споменицу Јужносрбијанаца потписао се као „жандармериски капетан I класе у пензији и резерви“. Да ли само због несталности, или и због прикривања, адресу боравка је често мењао, у првих пет година по пуштању укупно седам пута. У изворима је остало забележено и да се после Првог светског рата поново оженио, а пошто му је супруга преминула 1933. жени се трећи пут, са десетак година млађом Емилијом Давидовић.²¹

Породични мир није дуго потрајао. На парламентарним изборима 1935. Милан Калабић нашао се у средишту нове афере, када се уз фалсификована документа нашао као кандидат тзв. борбаша за посланика у свом родном крају. Због овога је 1937. пред судом у Бањој Луци био осуђен на петнаест дана строгог затвора и новчаном казном од 600 динара. „Оптужени се

²⁰ Влодо Мићуновић, Крвава мисија Милана Калабића у Црној Гори, montenegrina.net, www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/bozicni_ustanak/krvava_misija_milana_kalabica_u_cg_v_micunovic.htm, сајту приступљено јуна 2023.

²¹ ВА, ДПП, 1-10-14; ИАБ, УГБ, *Картотека житеља града Београда и Земуна*.

задовољио пресудом и замолио претседавајућег да му се казна одгоди док не прослави своју крсну славу светог Ђорђа. Суд му је то одобрио.²² На тужан начин, некадашњи ратни херој постао је јавности познат као изгредник.

Тек што су протекле три године од последње афере, Милан Калабић је јула 1940. године поново доспео у јавност, али сада више не у контексту изгредника, већ жртве. Могло би се рећи да је до тада већ постао препознатљив у јавности, нажалост мање по свом ратничком стажу, а више по аферама у којима је на овај или онај начин био укључен. Оно што се догодило 1940. било је наставак приче за коју се мислило да је одавно завршена. Под насловом „Крваво обрачунавање у улици Краља Томислава“ односно поднасловом: „један Црногорац тешко ранио Милана Калабића пензионера да би осветио браћу убијену пре 15 година“, описан је догађај у београдском предграђу Котеж-Неимар. Наиме, извесни Симо Мијушковић, земљорадник из Никшића, 30. јула те године напао је Милана Калабића, испаливши у њега четири револверска метка. Било је то шесто рањавање Милана Калабића, овога пута почињено у миру.

Симо је био рођени брат Шћепана и Ђорђа (који је умро после суђења Калабићу од последица батинања), односно стриц Стевана Мијушковића. Новине описују да је Мијушковић био „гоњен крвном осветом“, „да освети своја три погинула брата“. Према овом опису, Калабић, који је тада становао у улици Краљевића Томислава 64, изашао је из своје куће и отишао до оближње бакалнице. У повратку, иза њега је ишао човек у сељачком оделу, кога није приметио. Пред самом кућом, „сељак“ Мијушковић извадио је револвер „наган“ и пуцао на Калабића. Испалио је четири метка који су погодили Калабића, а онда му се револвер заглавио. Калабић је, иако тешко рањен, после неког времена успео да се подигне и врати кући. Пуким случајем ниједан од хитаца није био смртоносан, па је пребачен у болницу – и преживео напад. Мијушковић је пак, убеђен да је обавио посао због којег је дошао у Београд, напустио место злочина. Међутим, сустигао га је поштар који је видео цео догађај и онда кренуо за атентатором. После кратког гушања, успео је да га савлада и преда полицији. Када је приведен у кварт Мијушковић је испричао „трагичну судбину своје браће, која су му као последњи аманет оставили да их освети по старим горштаким традицијама“, описује новинар *Времена*.

Ухапшени је полицији хладнокрвно објаснио: „Цело се племе заверило да ће тог човека убити“. Неколико година пре, додаје новинар *Времена*, безуспешно су биле на Калабића бачене две бомбе. Мијушковић даље објашњава: „А и ја сам га на суду гледао као злотвора, нечовека.“ Он је објаснио да је од тада стално носио револвер са прописаном дозволом.

²² *Политика*, 22. 4. 1937.

Кобног дана, у Београд је био дошао сасвим другим послом, али је случајно на улици срео „овога крвника“. Потом је одлучио да „потегне оружје и устријели душманина“. „Но, чудим се да је још жив“, завршио је свој исказ Мијушковић. Новинар *Времена* наставља са живим и упечатљивим описом: „А у исто време, у једној соби Другог хируршког одељења лежи тешко рањени други актер крваве драме, Милан Калабић. Он немоћно лежи у кревету, али му се на лицу види да је навикао на разговор ножевима и револверима. Он кроз језиву гримасу проузроковану боловима, вели кроз зубе: ‘Хвала Богу, остах жив. Онај добро гађа, а лоше погађа...’“ Ове речи прати и фотографија Милана Калабића у болесничкој постељи.²³

Неко време после атентата, Калабић је био унапређен у једној великој групи резервних и пензионисаних официра. Наиме, последњег дана 1940. године, добио је чин жандармеријског мајора, са рангом од 31. августа 1940. године.²⁴ И ово унапређење је објављено у листу *Време*, под насловом „Велики војни указ о унапређењу резервних официра“. У том чину Милан Калабић дочекаће и Други светски рат.²⁵

У служби Српске владе 1941. године

Мајор Милан Калабић дочекао је рат 1941. у пензији, као резервни жандармеријски мајор. Он се на позив генерала Милана Недића, свог предратног пријатеља (који се помиње и као један од његових заштитника током судског процеса), одазвао у септембру исте године и убрзо добио командну дужност, с обзиром на његов чин и претходну ратну каријеру. Већ тада, налазимо га као команданта Деветог оружаног – подофицирског одреда Српске владе. Овај одред половином октобра увелико се налази у борби са комунистичким снагама и делује на правцу Венчане–Аранђеловац.

Само неколико дана касније, мајора Милана Калабића видимо унапређеног и на новој дужности, као команданта Горњоколубарске групе одреда. Ова група је у том тренутку деловала против партизана на простору између Аранђеловца и Белановице. У саставу групе су били подофицирски и добровољачки одреди, а команда се налазила у Аранђеловцу. Један од истакнутих добровољачких официра, Мијат Бардак, који је са својим 7. добровољачким одредом био потчињен Горњоколубарској групи, описује долазак Милана Калабића и његовог одреда у Аранђеловац 17. октобра, где ће постати носиоци борбе против партизана у Шумадији. „Видим га први пут. Беше неизгледан, омален, капе затурене позади, обучен у обично војничко одело и са мантилом од шаторског крила, који допираше

²³ *Време*, 31. 7. 1940.

²⁴ *Службени војни лист*, 31. 12. 1940, 3059–3060.

²⁵ *Време*, 2. 1. 1941.

скоро до земље. Када би застао клатио се је, држећи стално левом руком лулу у устима, а десном откопчану кубуру од пиштоља, окрећући се лево и десно као да се нечега плаши.“ Бардак описује како је Калабић потом ишамарао двојицу својих официра које је упутио као коначаре испред одреда у Аранђеловац, и како су се та двојица убрзо запутили за Београд не вративши се никад у тај одред.

Бардак истиче да је Калабић „одмах у почетку почео са неповерењем да гледа у добровољце“, а да се затим то неповерење претворило „у отворену борбу“. Он описује догађај од 25. октобра, када је Калабић са пиштољем упао у зграду где су боравили добровољци и сукобио се око политичких ставова са њим и још једним његовим официром. На појаву осталих наоружаних добровољаца, Калабић се повукао у своје просторије. Бардак истиче проблеме које је имао у односу са Калабићем у току наредних дана и борбе са партизанима у оближњим селима. Донекле, он је нетрпелјивост ублажио према Бардаку када је сазнао да су земљаци, „док је добровољце и даље мрзео“. Бардак сликовито пише о свом искуству под Калабићевом командом. Према заробљеним партизанима био је прек и олако одређивао да се стрелјају, а потом их после неколико батина пуштао, па по новом заробљавању стрелјао. Такође, разоружао је четнички одред војводе Костића у Аранђеловцу, који је одбио да се стави под његову команду. Као командант групе одреда, Калабић није трпео никог изнад себе на овом подруљу. Ипак, он се у више наврата телефоном консултовао са генералом Недићем у Београду.²⁶

Калабићева група је у ноћи 20/21. октобра водила борбу са партизанским снагама у Белановици и потукла их наносећи им веће губитке. Занимљиво да је 23. октобра један од Калабићевих одреда у Белановици био опкољен од „Дражиних четника и да исти одред тражи помоћ“. Потом, 1. новембра иста група успешно води борбу са партизанским снагама у ширем рејону села Шаторње, Трешњевице и Брезовца, западно и југозападно од Тополе.²⁷ Мијат Бардак наводи да је Горњоколубарска група јачине три одреда 10. новембра кренула у нову велику акцију: у рејону Лазаревца су јој се прикључила још два четничка одреда и са њима продужила према Белановици. Група под Калабићевом командом води 13. новембра борбу са партизанима у Белановици, претходно чистећи околна села од њихових снага. Четири дана касније делови ове групе, сукобљавају се са партизанским снагама на сектору села Гараша, Босуте и Драгоља. Бардак наводи да је Калабић дочекао два равногорска одреда који су се повукли са Равне горе и стигли у Белановицу и које су водили мајор Манојло Кораћ и капетан Вучко

²⁶ *Записи из добровољачке борбе*, књига 4, Минхен, 1956, 18–22. (сећања Мијата Бардака).

²⁷ *Зборник НОР*, I-21, 147.

Игњатовић. Они су се после дочека придружили Калабићевој групи.²⁸ Детаљно сведочанство о тим догађајима, као и описе Милана Калабића добрим делом подударне са онима које је навео и Мијат Бардак, оставио је и сам Кораћ. Упечатљиво је да је у неколико наврата Калабић стрелјао заробљене партизане и њихове јатаке по кратком поступку, слично као што је чинио и у Црној Гори 1920-их година.²⁹

Сарадња са Равногорским покретом

О крајње замршеним догађајима из тродимензионалног грађанског рата, на послератном суђењу је говорио и један од официра из покрета ђенерала Михаиловића (тада пуковника), капетан Милош Глишић, који наводи да је „концем новембра“ ухватио везу са Миланом Калабићем: „Ухваћена је веза са Калабићем који је био у Белановици. [...] Он је пристао да нас прими и храни док та немачка офанзива не прође, тако да, ако би били изложени немачком нападу, да изјави да смо ми под његовом командом, мада дефакто нисмо били.“³⁰ О благонаклоном односу Милана Калабића према Михаиловићевим снагама говори и сећање потпуковника Војислава Пантелића, команданта Јадарског војно-четничког одреда, када су Немци на друму код Мионице 2. децембра 1941. разоружали његов одред и спровели их у Мионицу на испитивање.

„Увече, немачки мајор из Мионице позва [Богдана] Брајовића и мене на саслушање. Ја му кажем да сам са одредом водио борбе против Комуниста код Рудника, да су то ‘Владине трупе’ и да о томе зна мајор Милан Калабић, Командант Владињих трупа у том делу Србије. Немачки мајор затражи радијом везу са мајором Калабићем. Овај потврди да ме лично зна и да је тачно да сам са ‘Владињим трупама’ водио борбу против Комуниста. Захваљујући Калабићу, после дужих напора ослободим цео одред од Немаца.“³¹

На такво опредељење сигурно је имала утицаја и чињеница да се његов син, резервни поручник Никола Калабић, у то време налазио међу равногорцима, и то при штабу пуковника Михаиловића. У јеку борби са партизанима новембра 1941, када су равногорци потрошили готово све залихе муниције, Никола се одлучио и на директан контакт са оцем, иако су се налазили у две војске.

²⁸ *Записи из добровољачке борбе*, књига 4, 22.

²⁹ Манојло Кораћ, *Између Драже и Недића*, Крагујевац, 2015, 154–156.

³⁰ *Не осећам се кривим*, прир. Јован Кесар и Драгоје Лукић, Београд, 1990, 359–360.

³¹ *Књига о Дражи*, 165–166.

Међутим, успостављање ове везе није било једноставно. Борка Калабић, Николина супруга и Миланова снаха, сведочи да је у јесен 1941. дошло до раскола између оца и сина, чији је однос од раније био компликован. Милан Калабић је онда послао писмо Борки на тему односа са сином: „Драга снајо, овај твој и мој Никола љут је на мене што са отишао код Милана Недића. Реци му да сам већи Србин од њега. Моји официри и војници носе униформе југословенске војске а на капама иницијале Краља Петра.“³² Зато је контакт њих двојице био компликован и носио многе ризике.

О измирењу оца и сина у ратним околностима писало је више сведока и равногорских ветерана. Јакша Ђелевић пише о Николи да „ради обезбеђења муниције нашем покрету, он прелази преко петнеастогодишње старе свађе са својим оцем, одлази код њега и задобија га за Дражу и Равногорски покрет“.³³ Поручник Павле Мешковић као очевидца детаљно описује овај догађај који везује за Љиг и он је остао најприхваћенија верзија у тумачењима историје Равногорског покрета:

„На глас да му је стигао син, отац испада из собе с упереним револвером. ‘Дајте тога зликовца, да га убијем!’ Никола стоји као кип, с места не миче. Зарастао у браду, прљав, поцепан, неиспаван – право страшило. Стари застаје пред тим призором. Мртва тишина неколико секунди. Никола расклапа мирно хаљетак на грудима; ‘Боље ме убиј ти, него комунисти’. Преовлађује очинска љубав. Отац и син се грле.“

Мешковић наставља са даљим описом овог састанка и последицама које су из њега проистекле. „После више часова преговарања били смо у могућности да, преко села Ба, јавимо уговореним знаком да су ‘шљиве стигле’.“ Био је то шифровани назив за осам камиона муниције које је равногорцима обезбедио стари Калабић, а које су исте ноћи војници на рукама пренели на Равну гору. Тај моменат донео им је преко потребну сигурност у борби и ускоро је преокренуо у њихову корист. Павле Мешковић описује у наставку сусрет Милана Калабића са пуковником Михаиловићем, крајем новембра 1941: „Чича се састаје са Миланом Калабићем, први пут, у једној кући у близини Такова. Разговор је трајао више сати. На растанку Чича грли Калабића коме су сузе текле као детету.“³⁴ Очигледно је да је тада, поред осталог, разрешен и конфликт оца и сина који је трајао још од Николиних младалачких дана. Манојло Кораћ место измирења оца и сина

³² *Забрањени очеви*, 251.

³³ Јакша Ђелевић, *Први Дражин ађутант*, прир. Биљана Ђелевић, Виндзор, 1993, 113.

³⁴ Павле Мешковић, „Забрављени хероји“ у: *Српска мисао, летопис 1974–1975*, Мелбурн, Аустралија, 1975, 244–245; *Књига о Дражи*, 173–176.

везује за Белановицу, и датује га на Светог Ђорђа (Ђурђиц) 1941. Наводи да је Никола Калабић тада остао код оца пет дана, и да је тада заказао састанак Калабића старијег и пуковника Михаиловића којем је и сам присуствовао.

„Одмах по доласку ђенерала Михаиловића уђосмо у једну другу собу, специјално спремљену за овај састанак. Ту нас домаћин поздрави и послужи по старом српском домаћинском обичају. После краћег информативног разговора, пређосмо на ствар. Калабић поче излагати начин вођења досадашње борбе против комуниста, као и план даљег чишћења Србије од комунистичких делова и група. После тога изложи и начин снабдевања оружаних одреда храном, новцем, муницијом, оружјем, одећом, обућом и осталом војном опремом. И најзад упозна га са свима наређењима и инструкцијама ђенерала Недића у погледу рада на терену, као и у свему осталом што је сматрао за потребно да изнесе. Ђенерал Михаиловић саслуша ово излагање, а затим запита Калабића, да ли је у могућности да нешто оружја, муниције и обуће, које добија од српске владе, одвоји и пошаље на Равну Гору. Затим се ђенерал Михаиловић заинтересова за даљи покрет и дислокацију српских оружаних снага ђенерала Недића, захтевајући од Калабића да на сваки начин Пожешки четнички одред упути у Пожегу, ради даље борбе у тим крајевима. И најзад, замоли мајора Калабића да по могућству своје објаве за слободно кретање и легитимације за ношење оружја, издаје и људству Равне Горе које му се за то обрати, пошто су у то време, у очима Немаца, нарочито у округу Ужичком и Крагујевачком, објаве, путне исправе и оружане легитимације са потписом мајора Калабића, имале пуно поверење, тако да је једино са његовим исправама кретање било неометано од органа власти. Мајор Калабић даде потребна објашњења и обећа да за рачун Равне Горе учини све што може, нарочито у погледу издавања објаве и оружних листова.“³⁵

У овим догађајима, који су се показали кључним у одбрани и одржању Равногорског покрета, пуковник Михаиловић дефинитивно стиче наклоност према Калабићима. У њему је била и тајна каснијег Николиног успеха и напредовања у покрету, које је произилазило из велике помоћи коју је равногорцима пружио његов отац.

Милан Калабић је у другој половини новембра 1941. године командовао јединицом под називом Рудничка група одреда. Ова група је 22. новембра ушла у састав Шумадијског кора (добровољачког) пуковника Косте Мушицког и продужила антикомунистичка дејства, пред сам њихов пораз и заузимање „Ужичке републике“. Два дана пре, са Рудничком групом Калабић је 20. новембра после борбе са партизанима ушао у варошицу

³⁵ М. Кораћ, *н. д.*, 222.

Рудник. Како се група истог дана повукла услед недостатка муниције, партизани су поново заузели варошицу, па је Калабићева група после нових борби 24. новембра поново ушла у ово место. Када је група продужила према Горњем Милановцу, партизани су опет ушли у Рудник, па се борба за ово место повела и трећи пут, 26–27. новембра (где води „тешку и крваву борбу... са комунистима“). Калабићева група је 29. новембра коначно ушла у Горњи Милановац и остала у овој зони као посада.³⁶

Непријатељство према добровољцима Калабић и даље није крио. Бардак наводи да је по заузећу Милановца Калабић изјавио: „Сад смо уништили партизане, са њима би лако. [...] Још нам треба уништити добровољце, али са њима ће ићи теже.“³⁷ Могло би се рећи да је и ту следио политичке идеје Равногорског покрета, који се од 1941. нашао у борби на два фронта у грађанском рату – сукобљен и са партизанима и са добровољцима.

У Белановици, Калабић је имао сукоб и са командиром 1. јуришног одељења Српске добровољачке команде (СДК) Ратком Обрадовићем; после расправе почео је да га удара песницама. Када је Обрадовићу један добровољац прискочио у помоћ, Калабић му је отео пушку и са њом наставио да удара Обрадовића. Везаног Обрадовића је одредио за стрељање. У међувремену, остали припадници ове јединице су успели да јаве својој команди за овај сукоб и тако спасу живот свом официру. Команда СДК је потом наредила да се ово одељење повуче са овог простора и пошаље на југ Србије.³⁸

Успоставом округа од стране Српске владе, децембра 1941, мајор Милан Калабић постављен је на чело Крагујевачког округа. Али сукоби са добровољцима су се наставили, у исто време док је Калабићев одред постајао прибежиште и параван за рад многих равнатораца који су се легализовали. Према писању Павла Мешковића, Калабић је наредио да се разоружа седми добровољачки одред који је био на његовој територији; то потврђује и Мијат Бардак који је био на челу тог одреда.³⁹ Савременик из Крагујевца, професор Светислав Максимовић, сведочио је да је по доласку у центар округа, на нову функцију, Милан Калабић добио анонимне претње смрћу, које је доводио у везу са покретом Збор, тада утицајним у овом граду. Онда је и овде започео са разоружавањем добровољаца и смењивањем чланова Збора са политичких функција у Крагујевцу. Максимовић је

³⁶ *Зборник НОР*, I-21, 175–178; Славиша Перић, *Српски добровољачки корпус*, Београд, 2018, 13–14, 73–76; Горан Давидовић, Милош Тимотијевић, *Затамњена прошлост, Историја равнатораца чачанског краја*, књига 1, Чачак-Горњи Милановац-Краљево, 2002, 342.

³⁷ *Записи из добровољачке борбе*, књига 4, 23.

³⁸ С. Перић, *н. д.*, 120.

³⁹ П. Мешковић, *Заборављени хероји*, 246; *Записи из добровољачке борбе*, књига 4, 24–27.

описао разоружавање функционера Збора и краткотрајног градоначелника Симеона Керечког и његовог људства: „Калабић са својим одредом опкољава школу која је смештена у згради Учитељске школе. Разоружава и хапси целокупно вођство. Наилазећи на Керечког он га пита: – Шта сте по чину? – Потпуковник! – Јесте ли били на Солунском фронту? – Нисам! – Је ли Вам краљ дао чин? – Није! – Дајте оружје! И разоружава га. Како њега тако и све остале. Један млад официр са политичким чином, као и Керечки, на питање Калабићево ‘Каква је ово школа’ одговара: – Друже мајоре, ми смо добровољци. Због речи ‘друже’ Калабић га туче. Иза тога издаје наређење да се сви из вођства туку, и то жилом.“ На крају ових сукоба, Калабић је наводно привео и добровољачког команданта Марисава Петровића.⁴⁰

Калабић је у овим сукобима био победник, али само привремено. Изгледа да га је на функцији, упркос сукобима које је изазвао, чувала пре свега његова храброст и ефикасност показана у борбама са партизанима. Уз то, и лично познанство и дугогодишње пријатељство са генералом Недићем. Јединице под његовом командом воде борбу са партизанима и током јануара и марта 1942: код села Ба и Планиница (12. марта), Горњег Милановца и према селу Ба – где је заробљен један број комуниста „међу којима неколико опаснијих за које се зна да су вршили убиства неких безбедносних органа“ (26. марта), на простору Проструга–Липовача (6. март), итд.⁴¹

О Светом Сави 1942, објављена је наредба председника Владе генерала Недића о унапређењима већег броја активних и резервних официра. Ова унапређења су прихваћена на седници Владе 15. јануара. У истој категорији („за доказану личну и командантску храброст“), у виши чин унапређени су поједини начелници округа, који су раније командовали оружаним одредима у току сламања устанка 1941. Међу њима и активни жандармеријски мајор Милан Калабић, од тада у чину потпуковника.⁴² Ипак, сукоб са добровољцима константно га је пратио и они су чекали прилику да му се освете. Иван Авакумовић у својој студији о Михаиловићевом покрету према немачким документима наводи да су Милана Калабића, вероватно на основу њихових пријава, ухапсили Немци у фебруару 1942, али да је пуштен после дугог испитивања.⁴³

Илегални центар Милана Калабића у Пожаревцу

Потпуковник Калабић кратко се задржао на положају начелника округа у Крагујевцу. У фебруару или марту 1942. премештен је на исту функцију у

⁴⁰ Светислав Максимовић, *Они су нас убијали*, Крагујевац, 1990, 118–119.

⁴¹ *Зборник НОР*, I-21, 207, 231.

⁴² Боривоје Карапанџић, *Грађански рат у Србији 1941-1945*, Београд, 1993, 165.

⁴³ Иван Авакумовић, *Михиловић према немачким документима*, Београд, 2004, 50.

Пожаревац. Управо на том подручју се и после немачке офанзиве у Србији налазио већи број равнаторског јединица, што илегалних, што легализованих – посебно из западне Србије, ваљевског и рудничког краја. Како пише П. Мешковић, који се после одласка са Равне горе привремено легализовао у Калабићевом штабу, „Равна Гора је у Хомољу“ и то захваљујући активности Милана Калабића. „Радио станица је смештена у моме стану, илегални одред Синише Оцокољића у Горњаку је на снабдевању код њега такође“. Ипак, више се није радило само о пункту за логистичку и снабдевање равнатораца, већ о правом обавештајном центру који је Калабић успоставио у Пожаревцу.

Сенка сукоба са следбеницима Димитрија Љотића и тамо га је пратила. Још један припадник СДК, извесни Радослав Милојевић, дао је изјаву о сукобу која је дошла и до немачких безбедносних органа: „Након доласка у Пожаревац био сам као добровољац ухапшен од одељења п.пуковника Калабића. Тамо у кабинету среског начелника претражио ме је неки наредник са дефектним рукама, а мене самога је Калабић осудио на пет удараца батином ради тога што сам добровољац. Када сам му рекао, да сам активан југословенски подофицир, он ми је рекао да ми место код добровољаца не одговара.“ Калабић му је онда понудио место у својој јединци, рекавши „да треба да се исто тако жртвујем, као што је он жртвовао својега сина за идеју“.⁴⁴

Према једном броју сачуваних депеша које је центар Милана Калабића размењивао са штабом ђенерала Михаиловића и обрнуто, можемо да реконструишемо његове активности у Пожаревцу од средине 1942, па све до хапшења у октобру исте године.

Михаиловић је 11. априла 1942. извештен од „506“ (инжењер Драгомир Томашевић, руководилац посебног обавештајног, финансијског и диверзантског пункта у Београду) да је Милан Калабић постављен у Пожаревцу за начелника округа. „Тамо су стигли извесни његови одреди, за сада не иде у Босну.“⁴⁵ Већ поменути мајор Синиша Оцокољић, каснији командант Млавског корпуса ЈВУО (позивни радио-знак Илиев) јавља 2. маја 1942. да је Калабић „постављен за команданта свих четничких и добровољачких одреда поред редовне дужности“. Оцокољић додаје да његов илегални „одред није разоружан, нити ћемо то дозволити.“⁴⁶ Поред тога, Михаиловић је почетком маја извештен од радио-телеграфисте „Саше“ (Александра Теодоровића) да је „Калабић обезбедио 100% Вашу безбедност на овој територији па моли да дођете овамо.“⁴⁷

⁴⁴ ИАБ, БДС, Ј-769.

⁴⁵ Раде Ристановић, Милутин Живковић, Милош Чорбић, *Радио депеше Југословенске војске у отаџбини 1941–1942*, Београд, 2021, 960

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ *Зборник НОР*, XIV-1, 244.

Сачуван је и један број Калабићевих депеша под псеудонимом „Стриц“, махом у вези са организацијом, појединим личностима везаним за њега или Равногорски покрет, али и неколико обавештајних података о немачкој оружаном сили и војној индустрији. Тако он 15. јуна извештава генерала Михаиловића: „Посао је свуда повољно завршен. Пошаљите хитно правац и везу да би пошао на пут. Идуће недеље селим се у село Кличев(ац).“⁴⁸ Са друге стране, Оцокољић јавља 22. јуна: „Калабићев положај озбиљно пољуљан. Хоће да га уклоне да би очистили и нас.“⁴⁹ Очигледно је да је већ тада постојала опасност за откривање рада и улоге Милана Калабића, коју он није озбиљно схватио.

Мајор Жарко Тодоровић (Валтер) 5. јула је поставио ђенералу Михаиловићу занимљиво питање: „Радаковић ми дословно рекао пред два сведока: Милан Калабић ми поверио да између Драже и Недића постоји споразум и ако Енглеска победи, Недић остаје председник владе. Дража постаје његов министар војске и командант оружаних снага. Прво се ствара Србија са свим крајевима где има Срба, потом евентуално Југославија. У земљу се пушта само краљ. Молим обавештење по овоме.“ На бази ове поруке Михаиловић је следећег дана упозорио Калабића: „Мајор Радаковић утврдио разне глупости у вези са мном и са Вама. Молим Вас известите да ли сте му ма шта поверавали. Чувајте га се, то је интригант и болесна амбиција. Не примати га. Открива везе што може да буде опасно.“ Даље, Михаиловић, 16. августа пише Милану Калабићу: „За нас врло корисно да одете у Срем. Тамо има помешаних наших одреда са комунистима. Потребно их је раздвојити. Ако одете помоћи ћу Вас колико највише могу. Јавите шта је одлучено.“⁵⁰

Паралелно са овим догађајима, дешавала се реорганизација оружаних снага под контролом Српске владе и прочишћавање њихових снага. Генерал Недић је дилеме око статуса националних/Пећанчевих четника изнео и немачком команданту Југоистока генералу Леру (29. августа 1942) и замолио да питање распуштања ових снага буде препуштено Влади. У подацима немачког команданта Србије на реферисању команданту Југоистока наводи се бројно стање три категорије четника: четници Косте Пећанца око 7.000 и „слободни четници“ 2.500 људи, од тога 400 активних и резервних официра. У овом материјалу се, међутим, у оквиру намера за најскорије време, поред акција против „покрета ДМ“, наводи и „појединачна ликвидација личности и њихових присталица од почетка септембра (Калабић и Кораћ)“.⁵¹ Радило се о двојици окружних начелника у чију су наклоност Немци сумњали, тачније за које су имали информације да су укључени подземни рад и довођени у везу са ђенералом Михаиловићем.

⁴⁸ ВА, ЧА, 288-1-2.

⁴⁹ *Депеше*, 344.

⁵⁰ *Исто*, 621.

⁵¹ *Зборник НОР*, XII-2, 675.

Калабић 13. септембра алармантно јавља: „У Пожаревцу стигло 12.000 Немаца. У Неготин долази Хамбуршка дивизија, задатак им је разоружање свих четника. Сељацима наредио да оставе оружје и наставе своје послове. Четницима да се повлаче у шуму, остављајући осматраче на 10-15 км, од пута. Борбу свуда да избегавају.“ Две недеље касније, слично јављају из равногорске команде Београда (Александар Саша Михајловић): „Негативним радом Калабићевих одреда, дошла је казнена дивизија у Пожаревачки округ и цео крај налази се пред катастрофом. По сазнању, претстоји разоружање тих одреда од стране немачких власти. А ови су спремни да се повуку у шуму, а то би био повод за немачку акцију. Да би се сачувао народ молим да наредите Калабићу да ступи са мном у везу и да прими моју сугестију о решењу тог питања. Да би се избегла катастрофа боље је да се један мали део оружја преда и тиме Немци умире. Тамо би остала стража под оружјем, а то су све наши људи.“⁵²

По овом питању огласио се и ђенерал Михаиловић, директно се обраћајући Калабићу 3. октобра 1942: „Већ неколико пута поручује потпуковник Ђурић из Београда да примите његове сугестије у погледу ублажавања немачког притиска на Хомоље. Моје је мишљење да не треба дозволити да Немци разоружавају наше одреде, јер ће комунисти одмах избити. Немцима смо ми много опаснији од комуниста, зато гледају да нас униште. Употребите све могуће трошкове да Немце прекорите, а народ и легализовани да се држе што више шуме. Ви ћете ово најбоље решити на терену. Немци употребљавају сва могућа средства да открију наше људе и организацију у том циљу пресвучени агенти и издајници крстаре свуда по народу. Нарочито се користе лажним куририма. Због овога употребљавати за курире људе који познају старешине којима се упућују у противном им давати посебне знакове, као уговорену лозинку. Хватајте непријатељске агенте и издајнике уништавајте их, да им се траг не може пронаћи. Пазите да не погрешите да не страдају невини. Јавите свим суседима. Гестапо шаље на све стране агенте проверите, агенте извиђаче од наших издајника и бачких Немаца, хватајте их, уништавајте, тако да се сваки њихов траг избрише. Нека Гестапо осети само да му се не враћају. Пазите да не страдају невини. Што више конспирације у нашим редовима. Непријатељ је свуда. Саопштите свим суседима.“ Међутим, већ наредног дана, 4. октобра, долази до обрта. Синиша Оцокољић јавља ђенералу: „Калабић разоружан и ухапшен. Разлог хапшења још не знамо.“⁵³

Хапшење и ликвидација Милана Калабића

„Ухапшен је врло чудно: дошла су двојица немачких официра, увела га у аутомобил не говорећи где га воде. Наслутио је, молио их је да му

⁵² Денеше, 962.

⁵³ Исто, 963.

дају револвер, да се спаси мука. Један од те двојице га је ударио, пале су му наочаре и пошто је био кратковид није видео куда га воде.“ На тај начин хапшење Милана Калабића описала је његова снаха Борка, према подацима који су дошли до породице.⁵⁴ Јасно, до његовог хапшења дошло је после дугог праћења немачких служби и несумњивог утврђивања његових веза са Равногорским покретом. Одведен је у логор на Бањици, али није био заведен и у евиденцију логораша. Међутим, у недељи дана након Калабићевог хапшења, регистрован је већи број ухапшених из пожаревачког и хомолског краја, међу њима и игуман манастира Горњак, у ком се дуже време налазио илегални равногорски штаб.⁵⁵

Комунисти су такође регистровани ово хапшење и констатовали да је део Калабићевих војника такође ухапшен, док је део побегао у шуму. Сматрали су да тај догађај може да им нанесе и штету, будући да се не уклапа у њихову пропагандну слику о Калабићу и његовим људима као сарадницима окупатора: „Немци су задњих дана похапсили Калабића, Триброђанина и многе Горњачке офицере, а знатан део њихове војске разоружали. Остали део побегао у шуму. Наш став по томе видите из Саопштења бр. 18, које вам шаљемо а и из извештаја нашег Штаба.“⁵⁶

Занимљива је верзија коју о ефекту хапшења Милана Калабића износи Станислав Краков, истакнути српски ратник и књижевник са значајном улогом и у Недићевом режиму. Он описује да је тог јутра „нашао [...] узрујаност у Претседништву владе“. „Нисам још ни видео свог ујака [ђенерала Недића], када ми је мој ратни друг [Милош] Масаловић, потмулим гласом рекао: – Гестапо је ухапсио Калабића. – Је ли Николу команданта Горске краљеве гарде? – Не, нашег Калабића, Милана.“

Краков наводи да је Милан Калабић био један од команданата кога је најчешће виђао у Председништву, „где је долазио најмање једанпут месечно да реферише генералу Недићу, који га је увек врло љубазно примао и увек са њиме остајао дуже, добијајући од њега обавештења и издајући му налоге за нове мисије. Тако, виђајући га стално, био сам се са њиме спријатељио више него и са једним другим командантом и говорили смо један другом ти.“ Краков пише и да је месец дана пре хапшења срео Калабића „свог насмејаног, врло поносног у кабинету код пуковника Масаловића“. Сведочи и да му се Калабић похвалио: „Да видиш што је чича нашао једно девојче (истина он је овде употребио један деминутив, који се не може написати). Ево, сад се спремам за женидбу. Дошао сам и купио сам јој прстен са бриљантима од једне Русиње, Двеста хиљада ме

⁵⁴ *Забрањени очеви*, 252.

⁵⁵ *Логор Бањица, логораша, књиге заточеника Концентрационог логора Београд-Бањица 1941–1944*, I–II, прир. Евица Мицковић и Милена Радојичић, Београд, 2009, 493–497.

⁵⁶ АС, Б-2, ПКС, 202.

кошта, али вреди да јој то дам. Само нека опасна Дражиновка и једва сам је уверио да ми нисмо ‘колаборатери’. Хоћеш ли да је видиш, да знаш шта је чича могао да нађе? Довео сам и њу и станује... (рекао ми је једну улицу на Палилули).“ Краков преноси да му је Масаловић, чувши део разговора рекао: „Чувај ти то девојче за тебе, шта ми имамо да га гледамо. Не мешамо се ми у твоје послове.“⁵⁷

О овој Калабићевој љубавној афери (са погрешним именом девојке) пише и њему блиски Павле Мешковић: „Ћерка банкара Станисављевића из Пожаревца, иначе врло лепа студенткиња и припадница Збора, успева да се убаци старцу Калабићу за љубавницу. Сва наша настојања да је одвојимо од Калабића, остала су без успеха.“⁵⁸ Очигледно, радило се о слабости, на коју су немачке обавештајне службе вешто заиграле. И други равногорски извори говоре о томе да су Калабића Немци дефинитивно открили преко млађе љубавнице, те да је из Недићевог кабинета учињен покушај његовог спасавања. Павле Мешковић истиче да је временом Калабићев рад у Хомољу постао толико проравногорски да је постао и „неопрезан у изјавама“. Он је иначе имао обавезу да повремено иде и код команданта немачке дивизије у Пожаревцу на реферисање. Наводно је добио упозорење да се извуче јер су Немци почели да спремају клопку.

„То дознаје његова љубавница и рад Немаца је убрзан. Калабић добија наређење да се сви одреди са хомољског подручја искупе 3. октобра ради замене оружја. Нешко Недић, Нинковић и Топаловић [тада легализовани код Калабића у Пожаревцу] предосећају превару и на време напуштају своја места. Калабић 2. октобра шаље мене у Београд у кабинет Аћимовића да примим потребне информације. Изјутра 3. октобра Калабић је позван да дође у дивизију и да са собом поведе помоћника, шефа кабинета и ађутанта (тако сам био познат у Гестапоу). Уместо мене одлази поручник Лола Костић. По доласку у дивизију сви су разоружани и оклопним аутомобилом истога дана послати у Београд. Немци истовремено опкољавају све јединце широм Хомоља, које су се искупиле ради замене оружја. Све под јаком стражом спроводе за Пожаревац... Сви покушаји из кабинета Аћимовића да се дође у везу са Калабићем опстали су без успеха. Нико није знао шта се дешава у Пожаревцу. На повратку из Београда нашли смо Пожаревац пун Немаца, са стражом на сваком углу улица. Ја сам успео да побегнем, али шофер Калабићев који ме је возио у Београд, ухапшен је и стрељан после недељу дана.“⁵⁹

⁵⁷ Станислав Краков, *Генерал Милан Недић, књига друга: Препуна чаша чемера*, Београд, 1995, 451–455.

⁵⁸ П. Мешковић, *н. д.*, 247.

⁵⁹ *Исто.*

Краков описује како је, на вест о хапшењу Милана Калабића генерал Недић сместа отишао до немачког командујућег генерала у Србији Паула Бадера да интервенише. После тог разговора, Краков се сreo са Недићем и дознао шта се десило. Бадер је одбио Недићеве протесте и онда му као одговор извадио „рпу папира из фијоке“; даљи опис дат је из Недићевог угла: „Пружио ми је шифру, која је нађена у соби Калабићевој и која је служила за шифровање и дешифровање депеша измењаних стално између Калабића и Драже или његових најближих сарадника. Потом је пружио читав прегршт депеша примљених од Драже и копија депеша које је Калабић послао четницима. И ако су докази били очигледни покушао сам да уверим немачког генерала да се ту ради можда о подметању, провокацији, јер је Калабић један од мојих команданта који је уживао моје највеће поверење и који је на терену задавао тешке ударце партизанима те их очистио свугде где се појавио са својим одредом.“ Недић потом прича како му је немачки генерал указао да су депеше писане Калабићевом руком и да су то у Гестапоу потврдили, на шта је он покушао да га оправда „рођачким разлозима“, да одржава ту везу због сина Николе који је био у Михаиловићевим одредима. Бадер му је потом показао извештаје, који су у суштини били обавештајни, и говорили о јачини, покретима, наоружању и другим детаљима везаним за немачке трупе. „То је типични случај шпијунаже и немачки ратни закон не предвиђа ту никакву другу казну него смртну, те се не може говорити о слању ухапшеног Вашег команданта у заробљенички логор, како смо некад чинили, када је постојала могућност сумње у тачност оптужбе.“ Све даље акције генерала Недића биле су безуспешне.⁶⁰

Генерал Михаиловић је вођен овим искуством упозоравао (7. октобра) на опрезност и конспирацију и своје команданте у Шумадији, поручнике Вучковића и Раковића: „Немци хапсе све од реда. Стари Калабић ухапшен. Пазите добро да Вас не преваре. Не идите више ни на какве састанке, разболите се, водите рачуна да се из Чачка удаљите што пре. На Хомољу похапсили све легализоване. Склоните оружје, склоните људство, склоните се Ви што пре.“⁶¹ Убрзо му је и од других веза стигла потврда да је Милан Калабић ухапшен. Генерал је стога наредио да се преостали делови равногорских снага који су били на тој територији извлаче и враћају на матичне територије у западној Србији и Шумадији.

У првим данима, Михаиловић није имао све детаље о хапшењу мајора Калабића. Информације о хапшењу и ислеђивању „Стрица“ (како се илегално потписивао) пред немачким истражитељима добио је од Радослава Ђурића 22–23. октобра 1942. године.

⁶⁰ С. Краков, *н. д.*, 451–455.

⁶¹ *Депеше*, 963.

„Преко мојих обавештајних органа добио сам следеће проверене податке, и то: Мајор Калабић ухапшен је и имао је неку млађу жену са којом је у последње време био завађен, знала је за његове везе са Чичом и оптужила га Немцима. Немци приредили банкет у част Калабића и он дође. За време највећег расположења Немци опколе стан Калабића и тамо пронађу радио станицу и сву преписку са Чичом. Банкет је трајао до зоре и Калабић све што се одиграло у његовом стану није имао појма. Ујутру Немци предложе да се прошетају аутомобилима и Калабић пође са њима, те га тако из Пожаревца доведу у Београд и стрпају у затвор у ратничком дому. Ставили су га на велике муке. Он је и показао све наше људе које је познавао, а који су били легализовани. Немци су поред њега ухапсили још 130 наших људи и све стрљали у логору на сајмишту у Земуну. Калабић је још у Београду, говори се да ће бити интерниран за Немачку или стрљан.“⁶²

На ово се са сличним детаљима надовезао и Сениша Оцокољић: „Калабићу је подметнута од Немаца жена, која је била неколико месеци код њега у кући. Пратила долазак курира, састанке официра и ушла у траг организације. Кроз њу Немци су сазнали доста. Рудничка група је отворено препричавала по вароши поједине детаље. Кроз њих су Немци сазнали да је Горњак друга Равна Гора.“⁶³ Касније (почетком новембра) Оцокољић јавља додатне детаље: „Из најближе околине Калабићеве, потврђује се да је немачки шпијун Боба Станишић из Пожаревца подметнута од Немаца код Калабића, који је хтео да се са њом венча. Она је одала све сараднике који су похватани па и Калабића.“⁶⁴

Како објашњава Станислав Краков, Калабић је био „жртва једне подмукле замке“ коју је организовао шеф СС-а и полиције у окупираној Србији генерал Аугуст Мајснер. Он је желео да овим хапшењем изнуди признање од Милана Калабића о везама са ђенералом Михаиловићем, али уз знање и са налогом Милана Недића. Потом, да се та сазнања презентују и немачким командантима у Србији. Зато је Мајснер и наредио да се Калабић мучи на тежак начин и од њега се извуче признање. „Али овај јунак издржао је језиве муке, а ни једном једином речју није одао свог шефа и пријатеља.“ Краков наводи да је потом генерал „Недић наредио тајну истрагу да би се утврдило како је Калабић био издан Немцима“. „Брзо се установило да је то била млада девојка, која је постала љубавница Калабићева, и са којом је он веровао да ће се венчати“, преноси Краков, али уз допуну да је иста била двоструки агент. „Она је имала с једне стране да обавештава комунистичке партизане и партиске организације о свим акцијама које Немци спремају против њих, али још више

⁶² Исто, 964.

⁶³ Исто, 381.

⁶⁴ Исто, 384.

да денунцира све оне националисте који се боре против комуниста. Она је била ћерка једног директора банке у Пожаревцу, бар је то тврдио Калабић [...] када се хвалио из какве добре куће је његова љубазница и будућа жена.“ Краков претпоставља да је та девојка имала контакт са Гестапоом или чак самим генералом Мајснером. „Чим је Калабић био ухапшен, ова је девојка истог дана нестала из Пожаревца.“⁶⁵

И извори из окружења генерала Недића и равногорци (Мешковић, Ђурић, Оцокољић) сагласни су да је по Милана Калабића била кобна улога његове веренице Бобе Станишић. Њен идентитет и улога расветљавају се према једном досијеу из немачке обавештајне службе, на који је указао истраживач Ратко Лековић. Радило се о Борисави Станишић, рођеној 1921, и њени биографски подаци заиста се углавном подударају са оним које је изнео Станислав Краков. Јесте била студенткиња, јесте била изузетно пријатног изгледа, јесте била кћи банкара, али није била Рускиња, већ по мајци Немица. Као таква – вероватно и идеална за врбовање од стране немачке службе. После Калабићевог хапшења пребацила се (или је пребачена) у Београд, где је и даље обављала обавештајне задатке, чак уз одређене индиције да пружа помоћ и равногорцима. Нешто слично својој вршњакињи са југа Србије Вери Пешић, за коју је тешко рећи за коју је службу примарно радила. И она је била трагичне судбине: на крају су је (у јуну 1944) ухапсили Немци, депортовали у логор Аушвиц и тамо убили 1945. године.⁶⁶

Каква је била даља судбина Милана Калабића? Реконструкција догађаја и консултовање ширег спектра извора нису у сагласности са депешом да је он одао ма кога из равногорске мреже. Напротив, малобројни сведоци мишљења су да је упркос немачкој тортури, чији интензитет и методе можемо само да наслутимо, упорно ћутао. Ипак, са његовим признањем или без њега, његови сарадници били су хапшени. Примера ради, Калабићев шеф кабинета капетан Ђорђе Јанковић успео је да умакне после хапшења Калабића, али су га немачки органи безбедности ухапсили 8. фебруара 1943, и потом у оквиру мера одмазде 2. априла 1943. стрељали.⁶⁷ И легализовани равногорски официр Павле Мешковић је успео да побегне из Пожаревца, али је после одређеног времена ухапшен у Београду. Након дужег испитивања у Гестапоу, он је пребачен у логор на Бањици. Он наводи да је у злогласној соби број шест, из које се ишло на стрељање, нашао и потпис Милана Калабића, као и датум 2. децембар 1942. године. „Из те собе изведен је Милан Калабић после тешких мучења која је херојски издржао.“ Према Мешковићу, убио га је у дну логора злогласни заменик команданта логора, фолксдојчер Кригер.⁶⁸

⁶⁵ С. Краков, *н. д.*, 456–457.

⁶⁶ ИАБ, БДС, М-2128.

⁶⁷ ИАБ, БДС, Ј-769.

⁶⁸ П. Мешковић, *н. д.*, 248–249.

Нешто детаљнији у опису ванредних патњи кроз које је прошао Калабић јесте Краков, који је преко генерала Недића и могао да сазна више појединости о његовој судбини. „Њега су гестаповци издвојили и за њега спремили специјалну стазу преко које је имао да прође до губилишта. [...] У стазу којом је имао да иде, вођен на челичном ланцу са обе стране од по једног гестаповца, забијени су комади разбијених боца, са оштрим врховима у вис окренутим. Калабић је босоног морао да корача преко оштрог стакла, које му се заривало у месо, секло мишиће и вене. Заливао је крвљу посрћући сваку стопу те стазе мучења и једва је жив довучен до места стрељања, где су га дотукли.“⁶⁹

Уколико би Краковљеви наводи били у потпуности тачни, овај вид мучења био би један од најсуровијих који су виђени у Бањичком логору. У извештају југословенској влади у Лондону, ђенерал Михаиловић је потврдио ове напесе и додао детаљ: „Ужасно су га мучили и ваљали по стаклу.“⁷⁰ Ипак, страдање Милана Калабића није увршћено нити у једну књигу о логору, чак ни у оним објављеним у новије време. Други извори чак његову смрт не везују за Бањицу, већ за неку другу локацију у Београду. Његово гробно место такође није познато; до данас се у Рачи (родном месту његове супруге Емилије и једно време месту његовог пребивалишта) спекулише да су његови посмртни остаци испоручени породици и да би могао бити упопан на једној парцели на варошком гробљу. Мајор Оцокољић је 20. децембра јавио ђенералу Михаиловићу: „Јуче су објавили да су стрелили п. пук. Калабића са још 50 лица.“⁷¹ Дакле, датум његове смрти вероватно би био 18. или 19. децембар 1942.

У току трајања афере око Милана Калабића, ђенералу се 31. октобра 1942. јавио и његов син Никола. Он наводи: „За Стрица позитивно се још ништа не зна. Постоје три верзије. Да је у Земуну, у Пољској и да је убијен. Из свега до сада што сам чуо, наши неозбиљни људи, својим непромишљеним радом (...) дошли су му главе.“⁷² У новој депеши, од 22. децембра, види се да је и Никола Калабић посредно сазнао за очеву смрт и то пренео и Михаиловићу. Његово писмо илустративно је сведочанство и о његовој оданости покрету и ђенералу Михаиловићу 1942: „Стриц је у Б(еогра)ду са још 16 официра стрелиан. Жалим га много, али сам пресретан што је погинуо као Дражин човек. Истрајаћу у овој борби па ма још не знам какав ме удар задесио. Живео краљ! Живео наш драги Чича! Живео равнорски покрет.“ Истог дана, Михаиловић одговара Николи Калабићу:

⁶⁹ С. Краков, *н. д.*, 469.

⁷⁰ ВА, ЧА, 299-1-17.

⁷¹ *Депеше*, 406.

⁷² *Исто*, 964.

„Хвала богу да сте се спасли. Неизмерно жалим пале жртве. Поред овога у Стрицу сам изгубио најбољег и свог и нашег пријатеља. Све ћемо их достојно осветити.“⁷³

Био је то само почетак страдања породице Калабић у Другом светском рату. Док су Миланов брат и рођаци настрадали у Босни од усташа, он је изгубио живот од немачког окупатора. Ипак, на крају рата, његов син Никола, командант Горске краљеве гарде ЈВуО, и Милан, унук који је носио његово име, настрадаће од комунистичке Озне. Упечатљиво, иако се за његово име везују многе контроверзе, Никола Калабић ће постати легендарна личност из историје Равногорског покрета, док ће Милан, мада маркантна личност устанка и илегалног покрета, остати у његовој сенци.

Необјављени извори:

- Архив Србије, фонд БИА
- Војни архив, Досијеи персоналних података официра Краљевине Југославије, Четничка архива
- Историјски архив Београда, фонд Управа Града Београда, фонд Немачка обавештајна служба - БДС

Објављени извори:

- *Записи из добровољачке борбе*, књига 4, Минхен, 1956
- *Зборник докумената и података о народно-ослободилачком рату народа и народности Југославије* томови: I-21 XII-2, XIV-1
- *Логор Бањица, логораши, књиге заточеника Концентрационог логора Београд-Бањица 1941–1944*, I–II, прир. Евица Мицковић и Милена Радојичић, Београд, 2009
- *Не осећам се кривим. Стенограмске белешке са суђења вођи четничког покрета*, приредили: Јован Кесар и Драгоје Лукић, Београд, 1990.
- *Радио депеше Југословенске војске у отаџбини 1941–1942*, Раде Ристановић, Милутин Живковић, Милош Чорбић, Београд, 2021.

Штампа:

Време, Политика, Правда, Погледи, Пролетер, Службени војни лист

---

⁷³ Исто, 965.

Литература:

Авакумовић Иван, *Михаиловић према немачким документима*, Београд, 2004

Давидовић Горан, Тимотијевић Милош, *Затамњена прошлост, Историја равногорца чачанског краја*, књига 1, Чачак-Горњи Милановац-Краљево, 2002

Ђелевић В. Јакша, *Први Дражин ађутант*. Приредила: Биљана Јакше Ђелевић, Виндзор, 1993.

Забрањени очеви у исповестима своје деце, приредио Милослав Самарцић, Крагујевац, 2003.

Карапанцић Боривоје, *Грађански рат у Србији 1941*. Београд, 1993.

Караџић Стојан, *Дробњак, породице у Дробњаку и њихово поријекло*, Београд, 1997.

Књига о Дражи, књига 1, Уредио: Радоје Л. Кнежевић, Виндзор, 1956.

Кораћ Манојло, *Између Драже и Недића*, Крагујевац, 2015.

Краков Станислав, *Генерал Милан Недић, књига друга: Препуна чаша чемера*, Београд, 1995.

Максимовић Светислав, *Они су нас убијали*, Крагујевац, 1990.

Матић Душко, Живко Тадић, *Монографија Новог Града*, Нови Град 1983.

Мешковић Павле, „Заборављени хероји“ у: *Српска мисао, летопис 1974–1975*, Мелбурн, Аустралија, 1975.

Славиша Перић, *Српски добровољачки корпус*, Београд, 2018.

Споменица, 20-годишњица првих регрута Јужне Србије 1914–1934, Скопље, 1934.

Филиповић Миленко, *Прилози етнолошком познавању североисточне Босне*, Сарајево, 1969.

Summary

Nemanja Dević, Vojan Dimitrijević

**MILAN KALABIĆ: FROM A WARRIOR FOR OLD SERBIA
TO RAVNOGORAC**

The article provides the biographical overview to the one of the prominent figures of the 1941 Serbian Uprising. Mainly known by his role in the uprising as the commander of the units belonging to the General Nedic's Serbian Government forces in autumn 1941, and his later devotion to the General Mihailovic resistance movement. Since his illegal activities and wireless connections with Mihailovic, as the major of the Pozarevac district, Kalabic was arrested and killed by the

German security authorities in Belgrade, in late 1942. This article extends his biography into First World War, when he served as the officer in Serbian Army, and later became an officer of the Yugoslav Gendarmerie. Serving in Montenegro, he committed a serious atrocity against notable Montenegro personalities, causing the transfer from Montenegro, dismissing from the service and trial. Kalabic even manage to evade the assassination from the relative of the killed Montenegrins. The article was written upon the authors research in several of Belgrade archives and consulting newspapers from contemporary period and literature.